

univerzitet, nauka i moć

vladimir cvetković

Svaka rasprava o univerzitetu (kao instituciji mišljenja, obrazovanja, najzad i vaspitanja) ukoliko želi izbeći partikularnosti cehovskog pristupa oписанog u danas već »tradicionalnoj« suprostavljenosti prirodnih (tehničkih) i društvenih (duhovnih) nauka, prethodno mora sagledati *kulturne i civilizacijske temelje na kojima se izgraduje istorijski profil univerziteta, zatim konkretno-istorijsko vreme u kome univerzitet jeste, te najzad, i ne kao poslednje – intelektualni profil ljudi vezanih uz univerzitet*. Tek iz kritičke analize koja objedinjuje navedene momente poveznog totaliteta moguće je govoriti o budućnosti univerziteta na način koji se ne svodi na puko utopističko »trebanje« mišljeno iz aktuelne (dakle – dnevne, ograničene) istorijske situacije, već upravo obratno – misliti na produktivnu način utopijskog koje iz razumevanja *potencija sadašnjosti ukazuje na moguće istorijske konsekvene kao i na načine njihovog prevladavanja.*

1

Umesto apriornih zahteva upućenih (ne)izvesnoj budućnosti koji skupa ne transcendiraju iz okvira postojećeg jer su njime bitno utemeljeni, ograničeni i konačno pripitomljeni; umesto lamentiranja nad vlastitom sudbinom i stalnog patosa usled »neprihvativog odnosa društva spram nauke«; umesto prosvetiteljskog ubedivanja sistema moći da bez nauke nije dovoljno moćan; umesto naivne vere u automatizam progresa i emancipirajuću moć nauke; umesto naizmeničnih valova narcisoidnosti i vazalnosti... – neophodno je propitati same temelje univerziteta – istražiti društveno tlo u kome niče i grana univerzitetski koren, pogotovo njegovi plodovi za koje se već s punim pravom može prepostaviti da (auto)destruktivno deluju spram vlastitog bića i korenja.

Ukoliko na taj i takav način pristupimo problemu »univerziteta budućnosti« biti će jasno da kriza univerziteta, pogotovo kod nas, nije nikakvo iznenadno »stanje« ili neizbežna »faza razvoja« koju valja preboleti dok iza nje čući novi rast, progres, itd., već da je ona samo do očiglednosti i bez unutrašnjih rezervi izvedena društvena činjenica omogućena ustrojstvom (socijalnog) sistema moći koji je pak samo osobeni (modelirani) YU-izraz prosvetiteljske metafizike moći koja do danas nije našla načina da ostvari »projekat moderne« i da konstituiše društvo čije bi emancipacijske karakteristike prevazilazile sopstvene prepostavke.

Kako je navedena metafizika konstituisala istorijski oblik društvenosti (način proizvodnje života) tako je i data društvenost povratno oblikovala prosvetiteljsku metafiziku iza čega je sistem nauke i naukovanja imao da sledi povesne zahteve koji su, bar kada je reč o zapadnoj tradiciji, prolazili kroz totalizujuće epohe srednjovekovlja i novog veka. Danas, kada stojimo na kraju te geneze i kada s nevericom sagledavamo intencije i posledice toga »uspravnog hoda«, dolazimo do apsurdne pozicije da (u)napred gledamo starim očima svesni njihove kratkovidosti.

Naravno, prosti »negiranje« ili »odbacivanje« različitih formi prosvetiteljstva nije nikakav »izlaz« iz date situacije niti je pak dovoljno kao obećavajući momenat racionalnog (emancipovanog) budućeg. Kritika moderne jeste nužan ali ne i dovoljan uslov boljštika – neovisno o tome kako ga nazivali i tumačili. Iz te perspektive nadaje nam se i mišljenje o »univerzitetu budućnosti« za kojeg valja znati da se može realizovati jedino *sada i ovde* ili ga (kao takvog) neće ni biti.

2.

Pre nego što ukažemo na neke od *mogućnosti* ustrojstva novog univerziteta, ukažaćemo na par istorijskih analogija koje s obzirom na ograničenost svoga bića, nemaju za cilj da progovore zavodljivim jezikom očiglednosti, već bi se zadovoljile s podsećanjem da »učiteljica života« opominje i uči – unapred pomirenja sa tim da će malo čemu i naučiti.

Ukoliko na čas apstrahujujemo konkretno-istorijski okvir univerziteta danas i vratimo se temeljima koji su omogućili njegovu produkciju doći ćemo da tačke komparacije iz koje je moguće praviti anticipacije budućeg. Reč je o zajedničkom imenitelju sadržanom i apstraktном pojmu »čovek«, odnosno u istorijski oblikovanim socijalnim slojevima koji čine krajnji osnov i strukturu svake institucije pa tako i univerziteta.

Krug učitelja na školama, od antičkih uzora, preko klerika i humanista do današnjih intelektualaca označava one kojima je zanat da misle i da to mišljenje prenose na druge. velike razlike u njihovom društvenom statusu, nacinu mišljenja, svesti o sebi itd. nisu samo stvar »duha vremena« ovičenog dominantnim ideološkim oblikom – one (razlike) čine neophodni – nužni uslov postojanja duha uopšte i bez njih duh ostaje samo prazna forma nesigurna za sadašnjost i nesposobna za budućnost. I kao što se istorija u ranom srednjem veku zaustavila »ostvarivši« svoju bit da bi se tek kroz urbanitet XII veka ponovo pokrenula, nekako slično istorija i danas »stoji« omedena novovekovnim prosvetiteljskim idealom moći (osvajanja znanja, prirode, društva, zakona...) iz čijeg čeličnog zagrljaja, uz problematicne uspehe, danas pokušava da se otrgne.

U oba slučaja raskid sa autoritarnom tradicijom, sa (ne)nametnutim navikama, sa intelektualnom učaurenošću, s duhovnom jalovošću

– doživjava se kao raskid sa samim temeljima intelektua i duhovnosti uopšte. I dok »pobornici svetog neznanja suprotstavljaju školu samoće školi galame, samostansku školu gradskoj a Kristovu Aristotelovoj i Hippokratoj nastojeći po svaku cenu da sačuva svetlost i duhovni mir crkve nasuprot agresivnoj svetnosti i gladi za saznanjem, tako isto moderni duh odgajan građanskom proizvodnjom života ne može ostati ravnodušan (neutralan) spram aktuelnih zahteva za »novim univerzitetom« koji stoji nasuprot velikom pogonu za izbacivanje standardizovanih proizvoda lišenih individualnosti – o kojoj se istina voli pričati i na nju se pozivati, ali koja ostaje samo u domenu lepih želja levo (»apstraktni humanizam«) ili desno (»individualizam«) orientisanih – jer bi realizacija takvog projekta poterala samo istorijsko tlo na kome nastaje.

Fiksiranje intelektualnog pokreta u organizovana sreditša – univerziteti, označavalo je dvostrukost u sebi koja se do današnjih dana održala i koju s punim intezitetom još uvek osećamo. S jedne strane univerziteti skocentrišu znanje i obrazovanje, društveno se afirmišu i u mnogim elementima određuju tok istorije, dok na drugoj strani logike institucije kao i vladavina aktuelne paradigme moći vodi ka inertnosti, introvertnosti, vegetiranju, napokon – konzervativnosti.

Iza toga sledi i dvostrukost bića intelektualaca koji imaju tu nezahvalu ulogu da legitimisu sistem moći na čijim jaslama navodno obituju, dok istovremeno, u skladu sa vlastitim prirodom i ukoliko žele zadржati dignitet univerziteta – moraju zestok kritikovati svoga istorijskog mecenju i tutora. Stoga nije nikakvo čudo da pitanje budućnosti za intelektualac uvek biva pitanje dana, iza čega najčešće sledi njihova nesposobnost da izaberu doista nejpopovoljniju rešenja za budućnost.

Nezavisnost univerziteta koja se stiče bitkom kako protiv crkvenih, tako i protiv svetovnih vlasti (država ali i građansko društvo) – taj sjajna slobodarska tekovina, objektivno nikada nije mogla biti doslovno prihvadena a još manje realizovana. Različiti sistemi moći koji su određivali i određuju univerzite te uči kako na njihovu organizaciju, školske programe, tako isto i na sam način mišljenja i delovanja te se ta spona naprsto ne može prenebregnuti.

vlatko mešter

U određenoj meri, svaki je sistem moći upućen na vlastitu apolitetiku i za te potrebe univerzitet se nadaje kao idealno mesto. Na taj način se tako uspostavlja veza između »intelektualnog tehničara« recimo XIII veka i njegovog pandana u savremenoj korporaciji intelektualaca. Zar skolastika koja mišljenje poima kao zanat s precizno utvrđenim zakonitostima, s neprikosnovenim autoritetima, sa čvrstom verom u istinitost svoga govora – neodoljivo ne liči na posvuda prisutni scientizam (pozitivizam) čija onespokojavajuća samorazumljivost preti da definitično dogmatizuje naučne intencije i načine obrazovanja – sve uprkos prepostavljenim »dobrim namerama«. Isto tako, zar nije intelektualac danas i dalje u dilemi svoga prethodnika: biti radnikom ili uživati privilegije – sa svim povratnim učincima znanim kao prividno suprostavljene uloge: trgovac misli sluga sistema. Ukoliko se istorija već ponavlja (u farsičnoj ali i tragičnoj formi) valjalo bi iz toga izvući zaključke koji ne padaju ispod razine problema koji se želi »rešiti«.

3.

Potreba za novim univerzitetom, za novim vrednovanjem nauke, novom racionalnošću, novom umnošću – u krajnjoj meri određena je potrebom za novim društvom, novom raspodelom društvene moći, novim načinom proizvodnje života.

Dakako, danas je sasvim izvesno da uvek željno iščekivano »novi« nije istovremeno i zalog za »bolje« i »probitačnije«. Skepticizam spram ideje napretka i novoga nije tek proizvod i »otkrice« postmoderne – već je legitimni deo samog marksističkog nasleda počevši od Benjamina i Bloha, preko Horkhajmera i Adorna sve do Helerove i drugih. Ta opreznost s kojom se barata s idejom napretka ne bi se smela prevideti u raspravama o »univerzitetu budućnosti« – pogotovo kada je reč o utopijama u kojima tehnološki optimizam suvereno vlada.

Otrcano i već pomalo konzervativno pozivanje i ukazivanje na »golemi značaj nauke i tehnike za razvoj budućeg društva« (kao da nije već direktno na delu) pokazuje se, i pokazuje se, direktno kontraproduktivnim ukoliko se prethodno ne promisle domaća i mogućnosti tehnike i (još uvek, kod nas pogotovo) aktuelne naučne paradigme koja se kopca u sveopšto kauzalnosti, linearnosti, determinizmu, itd. Ukoliko se »novi« univerzitet razumeva kao daljnja afirmacija te i takve nauke utoliko će se on i dalje učvršćivati na marginama povesnog procesa. Ukoliko pak univerzitet potragu za novim (univerzitetom i društvom) viđi kao temeljno rastvaranje i rekonstruiranje dosadašnjih stereotipa »nauke i obrazovanja« – potreba za novim dala bi se pokazati kao produktivna i motivirajuća za dalja istraživanja i ostvarivanja povesne ideje univerzalnosti.

U tom svetu bi se moglo promišljati i o osnovnoj vezi društvo — univerzitet ne više kao o pokom odrazu »društvene zbilje« i njenih kauzalnih odnosa (1) ili pak kao unutrašnja reorganizacija univerziteta bez neposrednog dodira sa istorijskim okruženjima (2), već kao osnovno *pitanje totaliteta* povesne situacije gde nije reč o sitnim ili krupnim prepravkama postojećeg, već o celovitim izmenama čitave epohe i produkcije određenog načina života.

Prevladavanje scijentizma, sebi dovoljne disciplinarnosti, tehničističkog mesijanizma, naučne narcisoidnosti i izolovanosti — nužni su predušlovi da univerzitet izmenom vlastitog bića promeni i vlastito »okruženje« koje ga sputava. Čekanje da društvo »po logici stvari« promeni svoj dosadašnji ignorantski ali isto tako logički (istorijski) razumljiv odnos spram univerziteta — nije ništa drugo do pristajanje na vladajući sistem moći i (ne)svesni apologetski odnos spram postojećeg. Nesumnjivo integriranost univerziteta u celinu društvenih institucija »namenjenih« odgovarajućoj proizvodnji života ne bi smelo da znači i njegovo odustajanje od promene toga života. Naravno, univerzitet nije moguće prosti instrumentalizovati kao nekakav »istorijski subjekt« stvaranja novog društva — njegova osnovna »uloga« u istoriji mora ostati *jedinstvo naučnog istraživanja i naučnog obrazovanja*. Problematizovanje toga osnovnog principa i razloga postojanja univerziteta jeste odlučujuće mesto iz kojeg je moguća afirmacija novog univerziteta, nove nauke, nove duhovnosti, nove proizvodnje života.³

4.

Danas je već široko afirmisana spoznaja da pitanje budućnosti univerziteta nije više (pitanje je da li je ikada i bilo) samo parcijski problem politike, ekonomije ili ideologije — uprkos svim »intencijama ka totalnosti« datim oblicima moći, već da je ono bitno (odlučujuće) u domenu same nauke, njenog samopotvrđivanja, (re)konstruiranja i (re)definisanja.

josip kernelut

Tek iz autokritike univerzitetske (prosvetiteljske) nauke mogu se uspostaviti odnosi s tzv. društveno-političkim pretpostavkama željene reforme i tek na osnovu spoznaje proizvodnje života koja se želi naučno utemeljiti biva moguća promena univerzitetskog statusa koja će očuvati svrhu i razlog postojanja univerziteta. Sva druga pitanja koja se iz aktuelne perspektive čine primarna: finansiranje univerziteta, odnosi univerzitet — fakulteti, univerzitet — studenti, itd. — samo su izvedenice rešive jedino u meri razrešenja temeljnog pitanja o suštini nauke, odnosno proizvodnje prosvetiteljske metafizike moći.

Posebnost univerziteta opravdana je samo onda kada pluralizmom svojih istraživanja i sadržaja obrazovnog procesa transcendira prosvetiteljski sistem moći, te posvemašnje žudnje za osvajanjem i za konzerviranjem vlastite apsolutnosti.

Prevazilaženjem temelja na kojima je iznikao, univerzitet ne samo da bi opravdao svoje postojanje već bi značajno uticao i na ukupan sistem društvene moći koji se više ne bi mogao olako legitimisati naučnim predznakom i validnošću.

Izrada novog sistema nauke koja je uveliko u toku i koja transcedira veštačku klasifikaciju prirodnih i društvenih nauka; organizacija univerzitetskog rada oko i na osnovu *povesnih problema* a ne naučnih disciplina; razvijanje i insistiranje na lčnosti a protiv depersonalizovane, bezstrasne i »neutralne« individue; kritika metodološkog misticizma koji inauguriše novovekovno prosvetiteljstvo; razbijanje mita o spoljašnjem i unutrašnjem predmetu istraživanja; demitologizacija vlastite uloge i raščaravanje vlastitog narcizma — sve su to ključni momenti vitalnosti univerziteta budućnosti, njegovog unutrašnjeg »prestrukturevanja«, za ispunjenje — konstrukciju *smisla* (nove) nauke i naučnog obrazovanja.

U meri u kojoj proizvodimo pretpostavljeni novi smisao nauke — u toj meri ostajemo u horizontu — »pozitivne tradicije« demokratskog i autonomnog univerziteta, isto tako izvornog socijalističkog — pluralističkog projekta društva.

¹ Razumljivo je da se na ovom mestu ne bismo mogli odlučiti na jedan tako krupan korak, naša je ambicija skromnija i odnosi se tek na osmišljavanje teza za nužno potrebno propitivanje potencija univerziteta danas.

² Jacques Le Goff, Intelektualci u srednjem vijeku, GZH Zagreb, 1982, str. 29.

³ »Znanost ima samo utoliko smisla ukoliko se u njoj konstituira neki ljudski smisao. Znanost ne odgovara ni na jedno pitanje, naprotiv, čovjek uz pomoć znanosti odgovara na pitanja koja sam postavljala kao svoje životne probleme. Znanstveni um, dakle, nije univerzalan, on je samo oblik odnosa čovjeka prema onom što jest a to znači da postoje i drugačiji ljudski odnosi prema onom što jest: prema društvu, prirodi i čovjeku.« — Davor Rodin, Ideja socijalističkog sveučilišta, u »Sveučilište i znanost«, SIC, Beograd, 1980, str. 15/16.

obed risto vasilevski

počinje novo doba, kao iz senke,
posle usuda, dopire vreme iz kojeg
potičem. javlja se sećanje na ljude
i dogadaje, na bića koja opsedaju more
i kidišu na sve sa Zubima rasnih zveri
koje, takode, pamtim sa stranica
udžbenika, iz starih letopisa. pamtim
svadbe i slave, salve pobede, naivne
pučnje (iz kojih tek ud, glava ili
srce prokaplje), vešala za lagodnu smrt,
naivne dečje igre kraj rovova, ratničke
pretnje iz šume i ritova, oklope,
putanje do svacičeg boravišta,
ognjišta s čerenima i vatraljima.
miris soli, čini mi se, još valjam
po nepcima. pamtim vode ogradene
obalamu (kojima se moglo stići do
najvećih dubina, do najdaljih širina),
nosim slike umrlih od najgorih bolesti:
od sanja i radosti, od života i strasti.
pamtim dan kad je stigao usud: puklo je
nebo a zemlja postala jabuka isečena na
kriške (što su se pekli kao hleb u crepljiji).
što je bilo nebo postal je dim, što
je bilo voda postal je oblak pod kojim
je zemlja dugo cvrčala. skuplajo sam
krv od onih tek zahvaćenih plamenom,
kupao se u njoj kao novorodenče u moru
i dugo lečio rane spojla, vatrui iznutra.
tako sam stigao na sprud odakle sada
govorim. sve vidim a ništa dobro ne slutim.
nema izvora da proverim svoje lice.
oblik tela shvatam kao senku koja se pruža
preko beskrajne ugljene prašine. dugo
osmatram širine, osluškujem dubine,
ne bih li nekim tajnim čulom spoznao
šum, glas, romon vode, znak ičega
živog, znam da je sve prepusteno
slučajnosti, kao na početku stvaranje
sveta. ali imam nadu, i zato vrebam
svaki oblik iz kojeg bih začeo novi
život. ovako, sám, ne znam kako da
nazovem kamen na kome stojim, vidik
koji me vuče dalje, put koji za sobom
ostavljam, vréme koje me obnavlja.
dakle stojim i čekam. i verujem u laž.

OBED

sedimo za stolom. jedemo se. mi i smrt.
mi u zenitu, ona na kraju, u tvari koja
gubi oblik. iz zdela se puši mošus.
komadi životinje plutaju kroz njih.
kao mrtvi udovi davlenjika. mi ih, spokojno,
lovimo. unutarnjom snagom, pogledom, viljuškama.
niko se od nas ne seća krika
kojim je ona dovučena na trpezu. niko joj
ne sreće pogled. njene oči, kao nekad,
dok je gasila žed, u zdencu, još motre
na nebo. osvrta se za svakom promenom šume. niko
se ne seća njenih prvih koraka, njenog lakog
skoka, dok je izmicala poteri. niko ne pominje
drhat, potom roptaj i, konačno, pad. niko
da objasni sev noža, zavitlan u vazduh,
u mlado srce u utrobi. u život.
niko da vidi da je sáma smrt na stolu.

tolimo glad i gasimo žed.
u svetlucavim posudama pršte kristali.
niz ždrela nam se slija misk vina. nova snaga
struji kroz naše pore. oštiri čula i kretnje.
niko ne pominje krčenje šume, bacanje semena,
ponavljanje kalemova. suze što kaplju
podno čokota. prhat polena, tišina zrenja.
niko da se prene što sve što nam ruke,
za stolom, taknu, davno već smrti pripada.
zaista, niko da sponza trag svoje smrti.

S makedonskog autor